

УДК 81'373.7 [811.111+ 811.133.1+811.161.2]

Н. В. Швецькандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА МАРКОВАНІСТЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ *SKY (CLOUD) / CIEL (NUAGE) /* **НЕБО (ХМАРА) В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

У статті виявлено лінгвокультурну маркованість фразеологізмів із компонентами *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)* в англійській, французькій та українській мовах. Охарактеризовано чотири спільні значення таких фразеологізмів, закріплених у свідомості носіїв усіх досліджуваних мов. Описано етноунікальну символіку, притаманну англійським, французьким та українським лексемам *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)* у складі фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологізм, лінгвокультурна маркованість, різноструктурні мови, семантика, етноунікальна символіка.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток міжкультурної взаємодії в сучасному світі актуалізує вивчення етноспецифічних мовних явищ, які транслюють культурні особливості певного народу. У сучасному мовознавстві це стало можливим завдяки розгляду мовних явищ крізь призму лінгвокультурологічного підходу, як на матеріалі одної мови, так і в зіставному аспекті [3; 5; 6].

Лінгвокультурологія зосереджується на дослідженні мовних одиниць, наповнених етнокультурним змістом. В. Кононенко на позначення таких одиниць користується терміном «визначальні слова-поняття», які, на думку дослідника, є найсуттєвішими для народу поняттями, які мають систему первинних і вторинних значень, широкі асоціативні зв'язки, здатність виконувати когнітивні функції метафоризації, символізації, персоналізації, посилені можливості утворювати стійкі звороти [4, с. 64]. До таких визначальних слів-понять можна віднести і назви *sky / ciel / небо*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Небо є складовою частиною стихії повітря, проте, на відміну від найменувань стихій, лексеми на його позначення є недостатньо вивченими в лінгвістичному плані, адже зазвичай аналізуються побіжно. Зокрема, як один із засобів вербалізації етнокультурного архетипу *верх* [2], як складові частини метафор стихій

в англійській та українській мовах [12], серед лексем на позначення верхнього та нижнього простору у французькій, англійській та українській мовах [1].

Як слушно зазначає О. Левченко, у складі фразеологізмів лексеми здатні репрезентувати різноманітні об'єкти, явища та символічні позначення [5, с. 50], тобто вони є знаковою репрезентацією інтеріоризованого етносвідомістю світу з притаманними їй категоризацією та диференціацією. Фразеологічні одиниці є особливими вербальними знаками культури, які через їх образне значення транслюють культурну інформацію, тобто інформацію про світ, що закріпилася в символічній формі і має лінгвокультурну маркованість. Поняття «маркованість» у нашому дослідженні набуває значення «етнокультурологічне забарвлення», оскільки фразеологію ми розглядаємо через співвідношення мови і культури.

Проте аналіз останніх публікацій показує, що недостатньо дослідженими є лінгвокультурні особливості фразеологічних одиниць, які містять лексеми *sky / ciel / небо* в різноструктурних мовах. Разом із тим, погоджувачись із думкою І. Довбні про те, що лексеми *cloud / nuage / хмара* є семантично близькими до зазначених вище [1], вважаємо доцільним проаналізувати також фразеологізми, до складу яких вони входять.

Мета статті – виявити лінгвокультурну маркованість фразеологізмів із компонентами *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)* в англійській, французькій та українській мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

1) класифікувати фразеологізми з компонентами *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)* в англійській, французькій та українській мовах за семантичною ознакою;

2) виокремити універсальну та етноспецифічну інформацію, що закріпилася у вищезазначених фразеологізмах у символічній формі.

Виклад основного матеріалу. У результаті опрацювання англомовних, франкомовних та україномовних фразеологічних словників було виокремлено 56 фразеологізмів із компонентами *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)*. Матеріал дослідження розділено на групи за семантичною ознакою.

Виявлено 4 спільних для аналізованих мов групи фразеологізмів із компонентами *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)*. У трьох мовах такі фразеологізми символізують:

1) марні надії, мрії:

– *pie in the sky* «марна надія або обіцянка на гарне майбутнє, яка не справдиться» (дослівно – пиріг у небі) [14];

– *blue-sky* «створювати теоретичні положення, які не мають шансів на практичне втілення» [14];

– *castles in the sky* «мрії, надії чи плани, які є неможливими чи нереалістичними, або ж немає шансів на їх успіх» (дослівно – замки у небі) [14];

– *to have one's head in the clouds* «бути мрійником чи ідеалістом, або занадто перейматися власними надіями» (дослівно – тримати голову у хмарах) [15];

– *live in cloud cuckoo land* «сподіватися, що неможливе має статися» [13];

– *спуститися з небес* «звільнитися від ілюзій, тверезо сприйняти дійсність» [10, с. 107];

– *зсадити з хмар на землю кого* «повернути до дійсності, реальності; отверезити когонебудь» [11, с. 347];

– *витати в емпіреях (у хмарах)* «бути мрійником, сприймаючи дійсність наївно, нереально» [8];

– *être au ciel* «витати у хмарах, мріяти» [7];

– *vivre sur son petit nuage* «мріяти» (дослівно – жити на своїй малій хмарі) [7];

– *c'est encore dans les nuages* «це лише мрії» (дослівно – це ще у хмарах) [7];

2) негативні риси і стани:

– *до хмар пнутися; у хмару заходити* «чванитися, хизуватися, виявляти погорду перед ким-небудь» [8];

– *мов темною хмарою оповитий* «дуже сумний, похмурий хтось» [8];

– *нагонити (нагнати) чорну хмару на кого* «викликати смуток, псувати настрої кому-небудь» [8];

– *хмара повила кого* «хто-небудь став дуже похмурий, невеселий» [8];

– *живим до Бога (на небо) лізти* «дуже погано себе почуваючи, страждаючи від болю і т. ін., втрачати будь-яке терпіння» [11, с. 435];

– *be under a cloud* «бути під підозрою, оскільки люди думають, що ти вчинив погано» (дослівно – бути під хмарою) [13];

– *a cloud hanging over somebody* «ситуація чи майбутня подія, яка змушує когось хвилюватися чи почуватися нещасливим» (дослівно – над кимось хмара висить) [13];

– *être abandonné du ciel* «бути ображеним долею» (дослівно – бути покинутим небом) [7];

– *élever des nuages sur qch* «сумніватися в порядності чогось чи когось» (дослівно – створити хмари про щось) [7];

3) несподіванку:

– *comme un coup de foudre dans un ciel serein* «як грім серед ясного неба, несподівано» [7];

– *tomber du ciel* «несподівано з'явитися» (дослівно – упасти з неба) [7];

– *наче з неба впасти (звалитися)* «несподівано, раптово з'явитися» [8];

– *манна небесна* «несподівано одержані життєві блага» (за біблійним міфом, манна – їжа, яку Бог посилав іудеям кожного ранку з неба протягом сорока років, поки вони йшли пустелею в землю обітовану) [9];

– *rain du ciel* «манна небесна, несподіванка» [7];

– *out of a clear blue sky* «як грім серед ясного неба, несподівано» [13];

4) щастя, радість:

– *на сьомому небі (перебувати, бути і т. ін.)* «хто-небудь дуже; задоволений, безмежно щасливий» [8];

– *on cloud nine* «дуже щасливий, у піднесеному настрої» (дослівно – на дев'ятій хмарі) [14];

– *être au septième ciel* «бути на сьомому небі (дуже щасливим)» [7];

– *exalter au troisième ciel* «відчути надзвичайну радість» [7];

– *bonheur sans nuage* «безхмарне щастя (нічим не затьмарена радість)» [7].

Проаналізувавши вищезазначені спільні значення фразеологізмів, можна стверджувати, що лексеми *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)* мають переважно позитивну маркованість (22 одиниці) і лише в деяких випадках позначають негативні явища (9 одиниць).

В українській та французькій мовах фразеологізми з компонентами *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)* використовуються у **протиставленнях між верхом і низом**, небом і землею, що символізує несумісні речі. На основі антонімічної пари «небо – земля» формується семантика таких фразеологізмів:

– *visiter між небом і землею* «бути у невідомому, непевному становищі» [8];

– *як небо від землі* «далекий, дуже велика різниця» [11, с. 539];

– *remuer ciel et terre* «задіяти всі засоби» (дослівно – підняти небо і землю) [7];

– *être éloigné comme le ciel et la terre* «бути несхожими, далекими, як небо від землі» [7];

– *mêler le ciel à la terre* «усе переплутати» (дослівно – змішати небо із землею) [7].

Наявність такого значення фразеологізмів із компонентами *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)* можна пояснити схильністю людей ще з давнини описувати світ за допомогою різноманітних дихотомій, протиставлень. На думку І. Довбні, такий спосіб осмислення навколишнього середовища повною мірою стосується і характеристики простору (зокрема, і неба та землі як складових простору) [1].

В українській та французькій мовах компоненти *nuage / хмара* у поєднанні з колоронімом *чорний / noir* набувають негативних конотацій, уособлюючи **небезпеку**:

– *збираються чорні хмари над ким (чим)* «кому-, чому-небудь загрожує неприємність, горе, біда» [8];

– *nuages noirs à l'horizon* «небезпека, що насувається» (дослівно – чорні хмари на горизонті) [7].

В українській та англійській мовах лексеми *sky / небо* є частиною фразеологізмів на **позначення людських здібностей**:

– *the sky's the limit* «немає обмежень чіємось досягненням, результатам» (дослівно – небо обмеження) [13];

– *зірки з неба халати (знямати, здійсмати і т. ін.)* «відзначатися неабиякими здібностями, розумом» [8].

Припускаємо, що така особливість вищезазначених фразеологізмів пов'язана з тим, що,

за О. Потєбнею, у свідомості наших предків кожна стихія співвідносилася з певним першоелементом: вода – з простором, земля – із часом, вогонь – із душею, а повітря (разом із його складовою небом) – з розумом.

В англійській та французькій мовах назви *sky / ciel* входять до складу фразеологізмів на **позначення похвали**:

– *to laud / extol / praise to the skies* «хвалити, підіймати до небес» [13];

– *élever au ciel* «хвалити, підіймати до небес» [7];

– *ouvrir le ciel* «хвалити, підіймати до небес» (дослівно – відкрити небо) [7].

В українській лінгвокультурі фразеологізми з компонентом *небо* також моделюють специфічні значення. Зокрема, вони символізують **готовність зробити будь-що** для когось (*прихилити небо* «зробити для когось усе, навіть неможливе» [8]), у складі фразеологізму *коптити небо* набувають значення «жити **бездіяльно**, не приносячи користі суспільству» [8], позначають **інтенсивність дії** (*небу (небові, на небі) жарко буде (стане, стало)* «про велику інтенсивність якоїсь дії» [8]), **помилку** (*попасти пальцем у небо* «зробити або сказати що-небудь невлад, помилитися у поясненні чи визначенні чогось» [8]) та **готовність до дії** за будь-яких обставин (*хай (хоч) каміння з неба падає* «що б там не було, не зважаючи ні на що» [8]).

Французи ж асоціюють небо з **раєм та Богом**:

– *gagner le ciel* «потрапити в рай» (дослівно – досягти неба) [7];

– *monter au ciel* «відправитися на той світ» [7];

– *c'est la volonté du ciel* «на те воля Божа» (дослівно – це воля неба) [7];

– *je prends le ciel à témoin* «Богом клянуся» (дослівно – беру небо у свідки) [7];

– *grâce au ciel* «слава Богу» (дослівно – завдяки небу) [7];

– *pour l'amour du ciel* «заради Бога» (дослівно – заради любові неба) [7];

– *être écrit au ciel cela était écrit au ciel* «так судилося» (дослівно – так було написано на небі) [7].

Такі асоціації є не випадковими, адже першими значеннями французького слова *ciel* були спочатку «місце перебування Бога» та «місце перебування душ після смерті» ще в IX ст. (запозичене з лат. *caelum* «божественне місце»), пізніше – *parfaveur du ciel* «за милістю неба» (1604 р.), що свідчить про наділення

неба божественними властивостями [1]. Натомість у слов'янській лінгвокультурі поняття неба (як верхнього світу) всіляко табувалося: порівняйте лат. *coelum* «небо» та ч. *couzlo* «магія, чаклунство».

В англійській мові теж є специфічний фразеологізм з компонентом *sky*:

– *every cloud has a silver lining* «утішаючий аспект зовсім невтішної ситуації» [14] (фраза, якою утішають людину, маючи на увазі, що в кожній неприємній ситуації можна знайти щось позитивне).

Очевидно, що поняття *cloud* тут символізує неприємну подію, що є певним чином співзвучним з французькою лексемою *nuage* та українською *хмара*.

Висновки і пропозиції. Проаналізований матеріал фіксує 56 фразеологічних одиниць із компонентами *sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара)* в англійській, французькій та українській мовах. Спільні для трьох мов значення таких фразеологізмів: 1) марні надії, мрії, 2) негативні риси і стани, 3) несподіванка, 4) щастя, радість – мають виражений антропоцентричний характер, оскільки описують різні образно-емоційні особливості життя людей та події, що з ними трапляються. Ще одною особливістю проаналізованих фразеологізмів є те, що певну семантичну схожість вони можуть мати лише у двох мовах (українці та французи одностайні у протиставленні неба та землі як чогось несумісного, в українській та англійській мовах небо уособлює верхню межу людських здібностей, англійці та французи асоціюють небо з похвалою). Виявлено, що фразеологізми кожної з досліджуваних мов містять у собі унікальний комплекс уявлень носіїв мови про небо (хмару). Зокрема, в українській мові такі фразеологічні одиниці використовуються для характеристики різноманітних дій людини. У французькій мові проводяться паралелі між небом та Богом (раєм). В англійській мові лексема *cloud* репрезентує сценарій утішання людини.

Перспективи подальших досліджень полягають у можливості вивчення особливостей функціонування фразеологізмів у різних типах дискурсу – літературному, релігійному тощо.

Список використаної літератури:

1. Довбня І.П. Вертикальні бінарні моделі концептуальної структури простору у французькій, англійській і українській мовах. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2010. Вип. 25. С. 115–126.
2. Дорошина Л.Ф. Вербалізація етнокультурного архетипу *верх* у літературних творах О. Довженка. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2011. Вип. 1. С. 49–55.
3. Заваринська І.Ф. Лінгвокультурна інформація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук. Рівне, 2009. 215 с.
4. Кононенко В.І. Мова і народна культура. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 62–69.
5. Левченко О.П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов : лінгвокультурологічний аспект : дис. ... доктора філол. наук. Київ, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. 2007. 470 с.
6. Мізін К.І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17. Київ, 2012. 32 с.
7. Новый французско-русский словарь. *АВВУ Lingvo x6: электронный словарь*. 4,7 Gb. АВВУ Software, 2014.
8. Словник української мови: в 11-ти т. URL : <http://sum.in.ua/> (Дата звернення: 10.03.2019).
9. Словopedia. URL : <http://slovopedia.org.ua/> (Дата звернення: 10.03.2019).
10. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови: близько 2500 виразів. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
11. Фразеологічний словник української мови. У 2 кн. / уклад. В.М. Білоноженко. Київ : Наук. думка, 1993. 980 с.
12. Чендей Н.В. Поетико-когнітивний потенціал метафор стихій в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2009. 20 с.
13. Cambridge Dictionaries Online. URL : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/> (Дата звернення: 10.03.2019).
14. Collins English Dictionary. URL : <http://www.collinsdictionary.com/> (Дата звернення: 10.03.2019).
15. Idiom Meanings. URL : <https://www.idiommeanings.com/> (Дата звернення: 10.03.2019).

Швец Н. В. Лингвокультурная маркированность фразеологизмов с компонентами sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара) в английском, французском и украинском языках

В статье выявлена лингвокультурная маркированность фразеологизмов с компонентами sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара) в английском, французском и украинском языках. Охарактеризованы четыре общие значения таких фразеологизмов, закрепленных в сознании носителей каждого из упомянутых языков. Описана этноуникальная символика, свойственная английским, французским и украинским лексемам sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара) в составе фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологизм, лингвокультурная маркированность, разноструктурные языки, семантика, этноуникальная символика.

Shvets N. Linguo-cultural marking of idioms containing words sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара) in English, French and Ukrainian

This article reveals the linguo-cultural marking of idioms containing words sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара) in English, French and Ukrainian. The author characterized four common meanings of these idioms, perpetuated in the minds of people using mentioned languages. The unique ethnic symbols peculiar to English, French and Ukrainian lexemes sky (cloud) / ciel (nuage) / небо (хмара) as parts of idioms were identified.

Key words: idiom, linguo-cultural marking, multi-structural languages, semantics, unique ethnic symbols.